

Polja

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja
novi sad - godina XXXIII - cena 300 dinara

februar '87 broj 336

portret v. s. karadžića od jakoba grimma

veter ili vatra

dušan matić

Veter ili vatra

Jednako

Na mom proplanku ostaju posle mene

Posle mene

Da iza proizvoljnog da nemirnog leta

Dugih ovih godina

Ostaje moj munjeviti mir

Nepoznato daleko ime

Ili

tek samo malo poznata reka u Istri

Veter ili vatra

Iz neobjavljenje knjige
Dušana Matića Konačna jesen

- * dvanaest neobjavljenih pisama (j. grimu, n. i. nadeždinu, a. peiću, ministarstvu pravde)
- * mina karadžić, biografija v. s. karadžića
- * dobrašinović, pravopisna pobeda
- * pogaćnik, nastanak i razvoj vukove kulturološke zamisli
- * živančević, gaj i vuk.
- * seli, jožef sekač i njegovo delo

sećanje na šarenu pticu

mirko kovač

Da li sam tada bio zalutao u deo grada koji se naziva Grudska mahala, ili samo Mahala, ne sećam se tačno: zapravo ne znam kako sam dospeo u taj sumnjivi kvart gde smo nerado zalazili, barem mi seoski mališani. Uzmimo da sam se tu našao slučajno, ili pak hodaći sa sladoledžjom, ili jednostavno nošen željom da privirim u zabranjeni svet, zabranjeni samo po majčinom nalogu i njenim preterivanjima; i da sam tu stajao u kratkim pantalonicama, izubranjenih kolena, sa batinim zepama na nogama koje mi je otac kupio upravo toga dana, u prepodnevnim satima.

A što je bilo s ocem, takođe ne znam.

Mi smo u grad dolazili najmanje dvaput sedmično radi nabavke za trgovinu mog oca. I dok sam stajao tu, u srcu Mahale, kraj česme i đamije, i slušao hodžu s munare dok priziva vernike na večernji okup, prišao mi je uglađen čovek, srebrnaste kose, u iznošnom letnjem odelju i s ružom u ruci kojom mi je doticao lice i opliao mirisom. Sećam se crvene boje te rasčetale ruže; danas, kad god pomirišem ružu ta slika neminovno iskršava.

— Mali, ako tu čekaš oca, on ti je sad kod Konavljanina, tamo kušaju vina, neće oni skoro jer će se zapiti. Ako ti hoćeš ja ti mogu pokazati put do tog podruma, ili te mogu sam povesti. To odavde nije daleko.

Milovao mi je lice tom ružom i ljubazno me gledao, a potom me prihvatio za vrat i privukao k sebi čvrsto držeći moju glavu uz svoj trbuš kao da me ne želi ispuštiti. Tu me je zapahnuo odvratan vonj. Još i danas, ponekad, javi se taj vonj kad se neki nepoznati čovek nade u mojoj blizini.

— Ako ti hoćeš ja bih te poveo tamo — nastavi Neznanac — mada retko zalazim u taj podrum, ali sam s tvojim ocem dobar prijatelj. Ili ako hoćeš da idemo u bioskop. Sad ti odluči. Ovo ti je dinstvena prilika da vidiš film u kojem peva Tino Rosi. Jesi li nekad bio u bioskopu?

vuk stefanović karadžić

- Ne, nisam - rekoh stidljivo.

- E, pa to bi bilo glupo da propustiš. Ne dolazi se u grad svaki dan. Mnogo si mi lep dečko i za svoje godine razvijen. Bićeš visok, već sad imaš dugačke lepe noge. Koliko ti je godina?

- Devet.

- Devet godina a još nisi bio u bioskopu? Bila bi šteta da ovu priliku propustiš. Ta je sala sada renovirana, sedala više ne škripe kao ranije, a stigao je i novi kinoprojektor. Pratim sve filmove, a one avanturističke gledam i po nekoliko puta. U kino najčešće odlazim sa sinom, ali on je sada teško bolestan pa mislim da više s njim neću gledati nijedan film, a to me rastružuje. Pa hoćemo li? Ili si tvrdoglav seljački kenjac. A možeš se provesti u gradu kao mali car. Nećeš, ne moraš! Žbogom!

Iako se odvojio od mene i krenuo, učinlo mu se da sam popustljiv, pa je zastao i dodata:

- Ako se ti nečeg plašiš to je glupo. Tvoj otac i ja bili smo jedno u rezervi, otada se pozajmimo. Pa sad ako ne možeš danas, iduće subote čekaće te na ovom mestu, a dolazi film *Jedan avion se nije vratio*. Važi li?

Utanačio sam sastanak s Neznanicom, ali se iduće subote na ugovorenom mestu nisam pojavio, niti sam više zalazio u Mahalu pogotovo što sam to sve ispričao majci koja je rekla:

- Tamo se pojavljuju bitange, tamo su mnoga deca osramocena.

Mislim da sam tada bio potresen slikom bolesnog dečaka kojeg je Neznanac pomenuo kao sina. Ne znam zašto sam ga povezivao s avionom koji se nije vratio, prepričajući se mašti da bih dočarao scene iz filma i prepričavao ih vršnjacima, iako taj film nikad nisam video. Dugo me opsedala smrt bolesnog dečaka koji ustaje s postelje probudjen potom ulom jekom bombardera, izlazi vani nesigurno hodajući do otpada da bi se udobno i lepo smestio među starijim, na jednom trulom sedištu. Privlačio me detalj iz nadrealističke fascinacije: dečak umire posmatrajući kako jedna raspadanuta lutka krvari. Njega obuzima zadovoljstvo i on se smeje tom prizoru, uživa u bolu drugog, a pred samu smrt upozorava:

- Pa šta, iako umrem ovde; ja će se pre mraka vratiti kući.

Ni mesec dana nakon ponude Neznanca da mi pokaže film, majka se vratala iz grada šokirana bioskopom u koji je prvi put ušla. Opisivala je salu kao neku mračnu komoru zastrtu teškim plišanim draperijama, bez daška svežine. Posetioci su podizali takvu prašinu da se pela naviše i štipala nosnice. Kad se ugasio svetlo, na prednjoj strani zida draperije su se razmakle, a na belom kvadratu pojavio se natpis: **NE PUŠITE U SALI**. Majka nije znala šta se prikazuje, s nestreljenjem je očekivala da film počne, a blaga drhtavica ju je sve više podilazila. Sećam se da je duhovito priopovedala o dvema njenim seoskim rodakama; one su panično počele bežati kad se na platnu pojavio zahuktali brod i usmerio se pravo na publiku. One su se saglele među draperijama, a na njihovo zapomaganje neko ih je izveo vani. Kasnije je, tokom filma, i mojoj majci pozlilo. Ona je dugo godina, i posle kad se već oslobodila i privikla na filmove, prepričavala tu scenu od koje joj se stužilo. Po svemu sudeći gledala je film o nekoj pomorskoj bici. Bila je začudena naglim prenošenjem radnje, izmenom predela i sменom svetla; govorila je da se sve događa čas na jednom, čas na drugom mestu, čas u mraku, čas na videlu. Na povraćanje ju je naterala jedna posve bezazlena scena. Reč je o nekom admiralu; on sedi u svom kabinetu, za radnim stolom, glave pogнуте nad mapama, veliki globus bacu senku na nj, tako da mu je lice u polutami. Sluškinja mu donosi večeru na poslužavniku: dva poširana jaja, šalicu mleka i toast. Tada mačka, kao da je pozvana, iskače na sto, poloče mleko i halapljivo počisti jaja s pjata. Admiral ne opaža mačku, u svojim je mislima, zadubljen u mapu. Nakon što je večera mačka se vraća na svoje mesto, u fotelju; tu se počne oblisivati i čistiti. Tek tada admirali podiže glavu, tek tada se vidi da na desnom oku nosi crnu masku. On zabacuje telo na dugački naslon stolice, a njegova glava tada počinje naglo i prekomerno da narasta. Moja majka stavila šaku na usta; muka joj je. Ona sada vidi svaku boru na koži admirala. Ono jedno sablasno oko, kao da je stakleno, gleda u nju. Tu glavu-čudovište, taj najkrupniji plan u povesti filma, majka je često sanjala u raznim i neverovatnim oblicima; taj san je proklinjala jer bi doslutio teškoću, duševnu ili neku drugu. Nikad nisam mogao da odgonetnem o kojem je filmu reč, ali sam dugo želeo tu majčinu sekvencu udenući u neki filmski tekst, ili pak u prozni. Možda će mi to jednom poći za rukom.

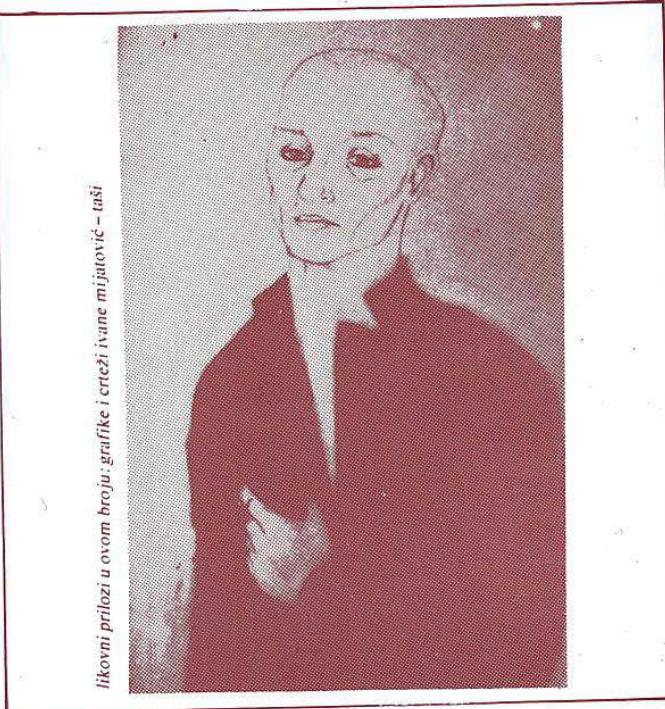
Bile su prošle tri godine od susreta s Neznancom kad sam se i sam našao u gradu kao stanovnik Mahale. Ozloglašeni kvart iz dinstinjstva za mene je bio najprivilačniji deo grada iako je u njemu stanovao mahom siromašni sloj. Ma kako te udžerice s licu izgledale jedno, njih su krasile sunčane baštice, kao neka unutarnja dekoracija, baštice u kojima su dominirali čarobni ženski pokreti. Erotske poze žena dok pleve baštice potiču otuda, iza tih malih meda i povrtnjaka.

Mahali dugujem prva seksualna uzbudnja, prve slasti dečstva. Tu sam proveo četiri godine kao dak samac, u sobi koju je otac jeftino kupio od neke sirote žene, s pogodbom da i kužina

posle njene smrti pripadne nama. Sećam se neobičnog pogreba te žene. Čim je umrla položili su je na patos. Dve su je žene uređivale, dok je starac sedeо kraj nje, mrmljao i često dlanom pritiskao svoja usta i uho. Jedna je žena strugala njene tabane, skidala je kuhinjskim nožem cele slojeve skrame, a druga ju je šišala i brijala, a onda je polila vrućom vodom i umotala u čaršav. Pojavio se i neki mršavko, dugačak, rošavog lica, s beretkom na glavi; ostao je pred vratima i govorio da je Mahali odzvonilo i da će se tu podići tržni centar. On je u stvari došao da pokojnicu nosi. I zaista ju je lako podigao i izneo. Za njim su krenule one dve žene i starac, a pridružila su im se i dečurlija iz Mahale. Izgubili su se strmom ulicom koju je krasila kaldrma od izglađanih oblatak; bila je stepenasto podignuta, a kad je kišno veoma klizava. Čim su pokojnicu izneli, ušao sam u njenu kužinu; sećam se da su unutra zujale muhe i da ih nikad nisam toliko video na jednom mestu.

Neznanca sam opet sreо nakon pet ili šest godina; pojavio se u otrečnom odelu, bio je postario i podsećao je na olinjalu kuju, s očima nad kojima su se spustile kese gornjih kapaka. Nije me prepoznao, ali sam ja zapadeno razgovor o filmovima. Rekao mi je da je u zaostatku, jer je dve godine proveo u zatvoru zbog nekog šverca.

- Mnogo sam filmova propustio! Ali šta ćeš, dečko! Mnogo sam i u životu propustio, mnogo žena i mnogo ljubavi. A koji se film prikazuje ove nedelje?

Likovni prilog u ovom broju: grafike i crteži Ivane Mijatović - tasi

- Naš film *Čudotvorni mač*.

Ispričao sam mu da je stari bioskop izgoreo i da je nekadašnji prehrambeni magazin pretvoren u novu bioskopsku salu, s numerišanim sedištima, s velikim foajem gde se mogu videti slike naših ljubimaca, mog omiljenog Baster Kitona, blesavog Gruča od braće Marks, Ave Gardner, Grete Garbo, Džona Vejna i drugih. Postavljen je i ventilator na sredini stropa, njegovi propeleri uključuju se dva-tri puta u toku projekcije, a razvodnica prode između redova ili sa strane, štrcne miris iz male ručne pumpe, osveži ustajali, opori zrak. Mangupi zaposedaju prve redove, a pristojniji dečaci odmah iza njih i smeju se njihovim nestlašcima. Sada bih mogao reći da su magični putokazi iz mog detinjstva: PARTER LEVO i PARTER DESNO, nešto kao metafizičke oznake na putu rizičnog života. I danas kad udem u provincijski bioskop obuzima me melanolija koja mi pomaže da sagledam prošle slike. Pa i literatura je, na koncu, »posao tugovanja«.

Pošto sam tada lako i s odličnim pamćenjem, izredao Neznancu sve filmove koje sam video otakako sam postao stanovnik Mahale, on se ozraio na onaj način kad čoveku sine nova misao.

- Pa ti bi mogao da olakša život mom bolesnom dečaku - rekao je. - Hajde sa mnom da ga vidiš. Voli da mu se pričaju filmovi, i ta biš lepo pričaš. Ja više nemam strpljenja, mene je zatvor iscedio. Pa sad ako hoćeš kreni iza mene i prati u koji će portik ući. To je mala dvorišna zgrada, trošna i stara, sa zidovima obraslim mahovinom. Što se čudiš, susedi nazadiru s kim dolazim, pa je bolje da me slediš i sam uđeš, vrata ćeu ostaviti otvorena.

Poslušno sam krenuo za njim. Neznanac se osvrtao pratim li ga, napravio je u hodu nekoliko neotesanih gestova, a pred ulaskom

u portik blesavo je tukao nogom u pločnik kao nekim kopitom, kao da je htio da potvrdi lakoću s kojom smo stigli pred tajanstvena vrata.

Kuhinja u kojoj sam se našao bila je paravanom odvojena od sobe, a sećam se da je na šporetu ključao lonac pun perja. Neznaće me tu zadržao i opomenuo da šutim, a kad je video da sam začuden prizorom u loncu, samo je tvrdo, ako ne i grubo, izgovorio:

— Mi volimo perad!

Iza paravana sam ugledao dečaka na krevetu, ležao je u zapuštenoj posteljini, bledolik i lep, plavih očiju, s dirvljivim osmejkom na licu; zaista je podsećao na božje čedo.

— Doveo sam ti lepog dečka — rekao je njegov otac. — Odsad ćeš imati prijatelja. Hoćeš li ga primiti da stanuje kod tebe? Hajde, Fahro, pomiluj ga!

Prišao sam i seo blizu njega. Dečak je u rukama držao vrlo lepu pticu, a potom ju je otac uzeo i zatvorio u jednu kutiju. Obuzdavajući radost dečak mi je milovao ruku; bio je uznemiren mom posetom. Pored kreveta stajala su bolesnička kolica, prilično dotrajala. Njegov otac bio je zahvalan nekom dobrom čoveku koji mu je ta kolica darovao pošto se on oprostio od njih i prešao u postelju da čeka smrt.

— Kad ti ja umrem možda ćete tvoj mali prijatelj paziti — rekao je dečakov otac dajući mu znakove da i sam obećam da će takvu brigu preuzeti.

Posle sam, u nekoliko navrata, izvodio dečaka u šetnju gurači kolica strmim i neravnim ulicama. Jednom su se ta kolica otisnula novom, tek asfaltiranom i strmom ulicom, udarila u kiosk i dečak je zaradio posekotinu na čelu; nije bio toliko povreden koliko uplašen. Dugo smo ga smirivali, a njegov otac mi je rekao:

— Idi bestraga, podmukla gubo! Hteo si se zabavljati. A to se nikad ne čini na račun nesrećenih!

Te su me reči rastužile. I kasnije, kad god bih poduzeo neku pakost, kad god bih smisljao osvetu, uživao u zloči, ili se nasladivao nedaćama drugih — reči Neznanca bi me opomenule. Možda se tako javila moja težnja ka dobroti. Danas je Mahala samo scena na kojoj se zbiva radnja mojih snova, a najčešći su kad bos ili nag, s dačkim priborom, izlazim u Mahalu izložen porugama zanatlja, postideni bežim u berbernicu gde se obavezno pojavljuje isti nepoznati čovek s fesom na glavi, i svaki put kaže rečenicu koja je postala moja mora:

— Baš lepo što si go, odavno želim da te osuntem.

Posle mnogo godina našao sam se u gradu mog dečaštva kao gost na Tribini mlađih. Bio sam dočekan s kudenjem, prigovarali su mi na crnoj slici sveta i osudivali moje knjige. Pokajao sam se što sam pristao da gostujem u gradu koji me i ranije obasipao grdnjama, pa ako hoćete i prognao, jer sam idiličnu sliku zavičaja ukaljao ružnim opisima. Sala Tribine bila je malena i zagušljiva; prosti sam vatio za zrakom, a bio sam toliko utučen pogrdama da se nisam usudio tražiti čašu vode, iako su mi se usta sušila. I taman

sam se ponadao da će lepa voditeljica objaviti kraj ovom neslavnom gostovanju, kad se na ulazu sale pojaviše invalidska kolica; njih je gurao crnoput mladić s krvrdžavom kosom, u majici koja je isticala njegovu mišićavost. U kolicima je sedeо momak izduženog lica, pomalo izobličenog i bledog, s maljama što su se hvatale samo uz rub lica i podbradak. Glavu je držao malo nagnutu u stranu, ali ne na onaj način nemoćnog.

— Sad moraš još malo ostati — rekla je voditeljica. — To je naš Fahro, redovni posetilac Tribine.

Crnoputi momak probio se s kolicima do prozora i spretno ga otvorio tako da nas je osvežio zrak, a prijaо je i njegovom bolesnom prijatelju. Vani su se čule ptice; miris lipe zapljasnuo nas je kao neki poetski dah. Sala je bila puna dnevnog svetla. Bolesni dečak iz mog detinjstva gledao me kao neznanca, istim onim lepim plavim očima. Sada nije imao svrhe potezati uspomene iz Mahale; mogao sam misliti samo o tome kako se na životnoj mapi naše sudbine dodiruju i udaljuju i najzad slijavaju u isti tok vremena. Njegov otac je umro od opake bolesti; kažu da je dugo ležao pod tim teretom kao neki kažnjjenik. Umro je u neorealističkom dekoru Mahale, a poslednji njegov razgovor sa sinom bio je o filmu.

— Šta se daje u bioskopu? — upitao je slabim, promuklim glasom.

— Pustinja straha.

— Žao mi je što film neću s tobom gledati, ali pustinja straha je pred mnom i ja sam već zakoračio tamu. Imam i ulznicu.

U njegovoj ostavštini, među dokumentima, pronađena je beležnica; u njoj su bili podaci o sedam sto filmova koje je gledao u toku svog nesrećnog i protivurečnog života. Dečak je nastavio kao i otac, počeo je da vodi svoju *istoriju filma*, da unosi podatke u svoju beležnicu, predano, brižljivo i s akribijom, i da, na koncu, daje svoje ocene. Voleo je američke filmove o divljem zapadu, avanturičke filmove i spektakle. *Kabinet doktora Kaligarija* gledao je šest puta. Bergmana nije podnosio. Taj mladić mi je postavio pitanje: utiče li film na literaturu? i s ogorčnjem naveo nekog književnika koji je izjavio da prezire film. Takođe je zamolio da za njegovu beležnicu navedem filmove i režisere koje volim. To pitanje me spasilo od onih što su već bili počeli s uvredama i sramoćenjem nazivajući me-literarnom nakazom.

Tada sam izrazio sumnju u književnika koji prezire film i naveo nekog hispanoameričkog pisca, ne sećam se tačno njegovog imena, mogao bi biti Fuentes ili Oktavio Paz, zašto ne, a on je rekao da je film *umetnost uskršnica, a literatura umetnost raspeća*. Možda je to preterano, ali je rečeno s ozbiljnošću, pogotovo što je uskršnica nagrada pojedincu da se obuče u sliku nebesku. Ako se čovek ukazuje kao slika božja, onda je bog izumio film. I Borhes ističe u prologu prvog izdanja *Sveopšte istorije besčašća* da su na njegove prozne sastave uticali prvi filmovi Jozefa von Sternberga. Takođe izjavljuje da je uprkos slabom vidu gledao hiljadu filmova. Ispričao sam o beogradskoj kinotechi kao novom hramu; tamo su se pojednako nalazili i pisci i slika i arhitekte i režiseri i manjaci, ne samo kao zaljubljenici u film, već kao ljudi koji su pohadali časove jedinstvene prakse. *Film je umetnost zadovoljstva, a literatura umetnost melanholije*, to sam naveo ne sećajući se otkuda i kako je to ostalo u mom pamćenju.

Tek što sam bio započeo svoju listu filmova, i za mladićevu beležnicu naveo najpoetičniji film *Los Olvidados*, a na prvo mesto stavljam mog omiljenog reditelja Luisa Bunjuela, dogodilo se nešto neobično: u salu je uletela jedna lepa šarena ptica, lepršala je u uglovima dvorane pribijajući se uz zid, grebući kandžicama i ljušteći kreč. U nekoliko mahova bezglavo je udarila u staklo gornjeg zatvorenog dela prozora. Jedna peruška, kao pahulja, pala je ozgo na moje rame. Pojava ptice izazvala je radost i ushićenje u dvorani, samo je bolesni mladić Fahro uzdrhtao uplašen da će se ptica ozlediti. Kad je pronašla prozor i otprihvula vani, u sali je zavladala tišina kakvu posle nikad nisam doživeo. Sen krila te ptice bio je tajanstveni znak pod kojim smo se razišli.

Još se i danas pitam nije li to bio privid, moja duševna ptica, spasonosni andeo, pojava na poziv mašte da se oslobođi zarobljenica mog detinjstva. San o ptici često me i danas pohodi. Stekel ga tumači kao biseksualni simbol, za mene pak ima duhovno značenje, zaručničku vrednost Hristove poruke: *budi bezazlen kao grlica!*

U vreme dok sam radio na ovoj priči brinuo sam o mnogim nedostacima, a ponajviše o nepouzdanom svršetku, ali tada mi je u pomoći priskočio slučaj, zaštitnik priovedača. Jednog dana sam susreo nekadašnju voditeljicu Tribine, sada ženu srednjih godina, ostarelu pre vremena. Nećete mi verovati, ali tamo više nije bilo ni jedne crte nekadašnje lepotice. Kartko i bezvoljno razgovarali smo o prošlosti, pominjala je mnoga imena koja mi ništa nisu značila. Jedva sam čekao da se pozdravimo. Na rastanku je rekla:

— Nikad neću zaboraviti onu pticu! Sećaš li se? Što ne napišeš nešto o tome?

(iz knjige priovedaka
»Nebeski zaručnici«)